

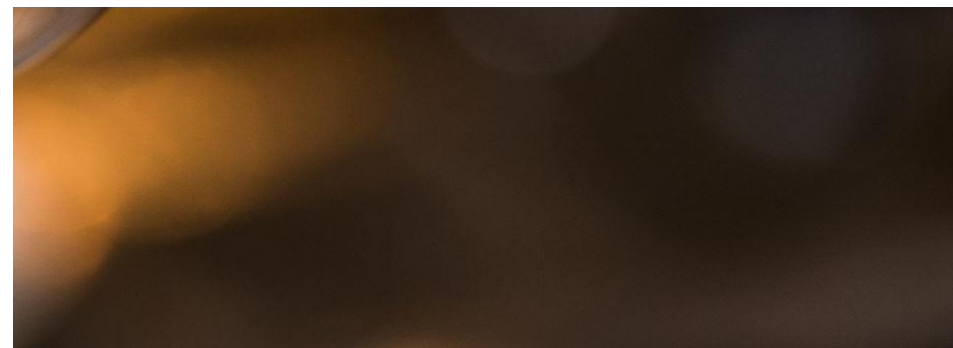
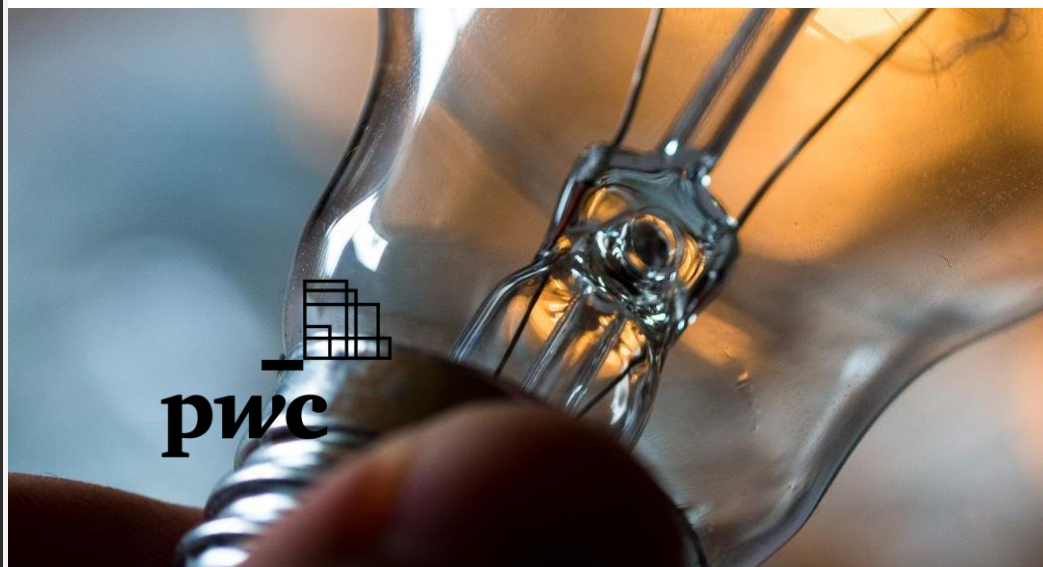
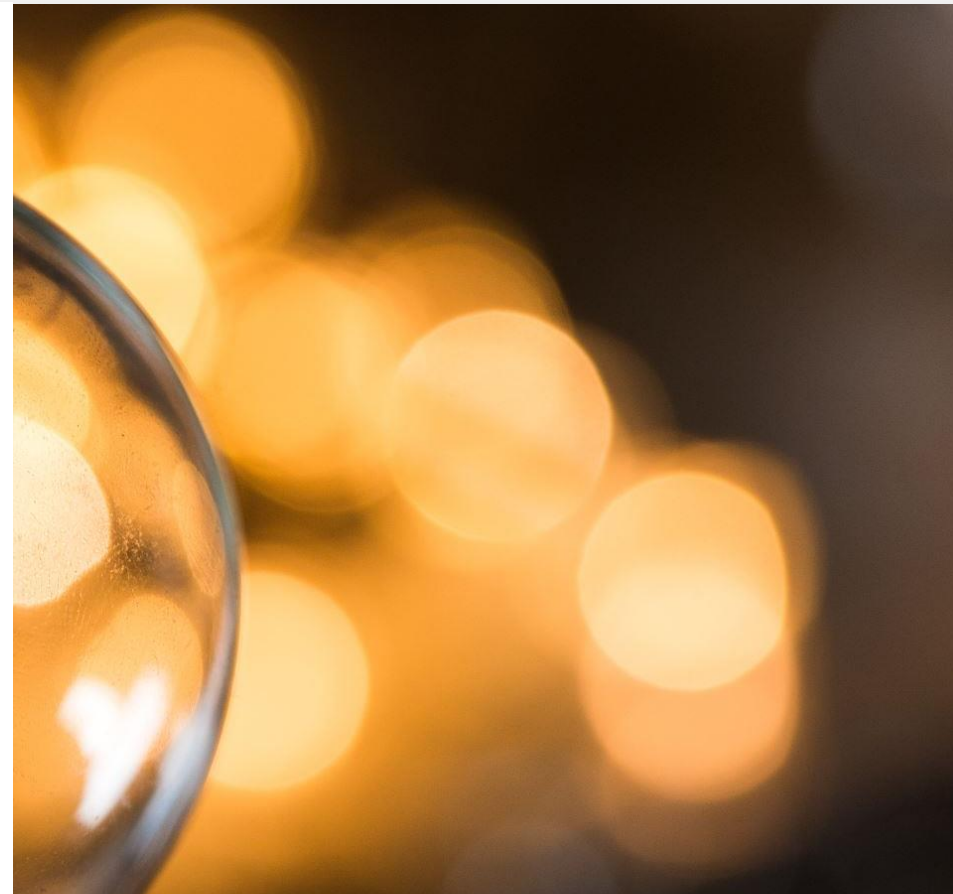
 Begeleidende brief

 Onze boodschappen

Memo waarnemingen begroting 2024

Gemeente Groningen

11 oktober 2023

Begeleidende brief

Onze boodschappen

Waarnemingen programmabegroting 2023 gemeente Groningen

Gemeente Groningen
T.a.v. de gemeenteraad
Postbus 30026
9700 RM GRONINGEN

11 oktober 2023

Referentie: NLE00022118.1.5

Geachte leden van de gemeenteraad,

Wij hebben, conform vorig jaar, de begroting 2024 van de gemeente Groningen doorgenomen. Vanuit onze rol als accountant hebben wij een aantal waarnemingen gedaan bij uw begroting, met name vanuit raadspectief en met name gericht op de informatiewaarde. De waarnemingen zijn hierbij vanuit het perspectief van de accountant en zijn met name gericht op een financiële c.q. risico-invalshoek. Hiermee geven wij invulling aan onze natuurlijke adviesrol. Onze waarnemingen zijn niet uitputtend; wij hebben in dit memo een aantal onderwerpen uitgelicht. Wij geven met dit memo echter geen formeel oordeel dan wel formele bevindingen bij uw begroting af. Tevens hebben wij geen accountantscontrole verricht op de in de begroting opgenomen cijfers en uitgangspunten.

Mocht u naar aanleiding van deze waarnemingen vragen of opmerkingen hebben, dan kunt u altijd contact opnemen met Sytse Jan Dul of Jurjen Eikenaar van PwC.

Hoogachtend
PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

Sytse Jan Dul
senior director

PricewaterhouseCoopers Accountants N.V., Leonard Springerlaan 35, 9727 KB Groningen, Postbus 8060, 9702 KB Groningen

T: 088 792 00 50, F: 088 792 94 24, www.pwc.nl

'PwC' is het merk waaronder PricewaterhouseCoopers Accountants N.V. (KvK 34180285), PricewaterhouseCoopers Belastingadviseurs N.V. (KvK 34180284), PricewaterhouseCoopers Advisory N.V. (KvK 34180287), PricewaterhouseCoopers Compliance Services B.V. (KvK 51414406), PricewaterhouseCoopers Pensions, Actuarial & Insurance Services B.V. (KvK 54226368), PricewaterhouseCoopers B.V. (KvK 34180289) en andere vennootschappen handelen en diensten verlenen. Op deze diensten zijn algemene voorwaarden van toepassing, waarin onder meer aansprakelijkheidsvoorwaarden zijn opgenomen. Op leveringen aan deze vennootschappen zijn algemene inkoopvoorwaarden van toepassing. Op www.pwc.nl treft u meer informatie over deze vennootschappen, waaronder deze algemene (inkoop)voorwaarden die ook zijn gedeponeerd bij de Kamer van Koophandel te Amsterdam.

1. Het opstellen van de begroting is in 't kort positief, het verkorten van de teksten van de begroting een uitdaging

Met de huidige begroting is, conform de voortgangsrapportage en jaarstukken 2023, een begroting in 't kort opgesteld. Hierin wordt op een mooie, gestructureerde wijze (inclusief doorklikopties) een samenvatting geboden van de begroting. Dit is een positieve stap in de verdere ontwikkeling van de planning-en-controldocumenten.

Ten aanzien van de opzet en layout van de begroting hebben wij een aantal waarnemingen:

- De omvang van de begroting is nog niet wezenlijk afgenomen. Het document in pdf is nog een vrij lijvig document met veel pagina's. Er wordt veel en uitgebreid beschreven in lange teksten. Zo zijn bijvoorbeeld de paragrafen (die een beknopt beeld zouden moeten bieden) erg lang qua indeling en inhoud. Dit komt de leesbaarheid van de begroting niet ten goede.
- Vorig jaar is de omslag gemaakt naar een begroting met minder programma's en het werken met deelprogramma's. Dit zou moeten helpen om doelstellingen op programmaniveau te formuleren, meer op hoofdlijnen te begroten en de informatie in de begroting (maar ook de jaarstukken) meer op een totaalniveau te laten zien. De huidige inrichting van de begroting is echter nog zeer gedetailleerd met vooral een focus op de deelprogramma's. De informatie op programmaniveau is daarbij beperkt.
- Per deelprogramma wordt inzicht geboden in de doelen, beleidsvelden en ontwikkelingen. Deze onderdelen zijn vooral een algemene uiteenzetting en missen vaak concreetheid (wat is bijvoorbeeld het doel voor 2024? Wat betekent de ontwikkeling concreet voor de begroting 2024?).

De vraag 'wat willen we bereiken' is daarbij in de tabel per deelprogramma vaak algemeen en onvoldoende SMART opgenomen (bijvoorbeeld: *"We willen dat er voortgang geboekt wordt in de versterkingsoperatie, waarbij de bewoner centraal staat en waarbij de bewoner, dorpen en buurten sterker uit de versterking komen."*)

Een voorbeeld van een meer concrete weergave is:

Stimuleren woningmarkt

Toevoegen van voldoende woningen (gemiddeld 1.500 per jaar tot en met 2030). In 2024 verwachten we circa 1.400 nieuwbouw woningen op te leveren

De activiteiten op deelprogrammaniveau zijn daarbij in veel gevallen al concreter en meer SMART verwoord.

Onze adviezen

- Maak de keuze of er nog verder geïnvesteerd wordt in een nieuw format voor de pdf-variant of dat wordt gekozen voor het alleen verder ontwikkelen van de digitale begroting (de pdf is nu een afdruk van de webversie, zonder verdere aanpassingen in de layout).
- Laat het college maatregelen nemen om de leesbaarheid en omvang van de begroting te verbeteren. Dit door bijvoorbeeld daadwerkelijk te schrappen in de hoeveelheid tekst, paragrafen te verkorten en bijvoorbeeld met kopjes te werken waarin al de hoofdboodschap van het onderliggende stuk is opgenomen.
- Bepaal of de huidige inrichting van de begroting (met focus op deelprogramma's) passend is bij de informatievrage vanuit de raad. Ons advies is om een verschuiving te laten optreden naar meer informatie op programmaniveau en minder op het niveau van deelprogramma's.
- Ga in gesprek met het college op welke wijze de begroting meer SMART geformuleerd kan worden.

2. Financiële doorkijk: tekorten 2026/2027 conform het landelijk beeld

- Het financiële beeld van de meerjarenbegroting is onderstaand weergegeven:

Financieel perspectief	2024	2025	2026	2027
Financieel meerjarenbeeld	4.565	23.360	-9.846	-6.117
Intensiveringen / opgaven	-24.181	-16.695	-15.483	-14.514
Dekkingsbronnen	26.853	1.000	2.000	-
Saldo financieel perspectief	7.237	7.665	-23.329	-20.631

- Hieruit blijkt een sluitende begroting voor de jaren 2024 en 2025. Voor de jaren 2026 en 2027 wordt een behoorlijk tekort verwacht.
- De belangrijkste oorzaak voor het grote tekort is de verwachte korting op het gemeentefonds in 2026 en verder. Landelijk wordt dit ook wel aangeduid als 'het ravijn-jaar', vanwege de grote aanpassing. Het verwachte financieel effect voor gemeente Groningen is een korting van €44 miljoen op de gemeentefondsuitkering. Door de VNG is voor de begroting 2024 een begrotingsadvies gegeven ([hier te zien](#)).
- Gemeente Groningen heeft conform het VNG-advies een realistische begroting 2024–2027 opgesteld. Hierbij is al rekening gehouden met een voor Groningen positieve bijstelling van de korting op het gemeentefonds met €22 miljoen, waardoor er per saldo een korting van €22 miljoen op de gemeentefondsuitkering is doorgevoerd in de begroting (vanaf 2026). Dit zorgt voor de niet-sluitende begroting in 2026 en 2027.
- Het is nog onduidelijk hoe het Rijk (en de provincie als toezichhouder) om zal gaan met (landelijke) tekorten die gepresenteerd worden in de begrotingen. Groningen heeft in de berekening van het benodigde weerstandsvermogen rekening gehouden met het risico dat het Rijk de gemeentefondsuitkering niet positief zal bijstellen. Hiermee zakt de ratio weerstandsvermogen van 140% in 2025 naar 111% in 2026 en 108% in 2027.

- Inflatie, kostenstijgingen (o.a. energie) en rente-ontwikkelingen zijn belangrijke thema's die het financieel perspectief nadrukkelijk beïnvloeden. Op meerdere plekken in de begroting wordt hierop ingegaan. Dit zorgt vooral voor een toename van kosten en in verschillende risico's in de paragraaf weerstandsvermogen.
- Per deelprogramma wordt aangegeven waar het geld aan uitgegeven wordt. Soms is hierbij een nadere toelichting nodig om te begrijpen waar het geld daadwerkelijk aan wordt besteed. Bijvoorbeeld:

1.1.3 Grondzaken	Lasten	Baten
Strategisch bezit	7.500	4.500
Gemeentelijke panden en percelen, die aan zijn gekocht met het doel om op een later tijdstip te worden (her)ontwikkeld. Naast de lasten zijn hier ook de opbrengsten uit het strategisch bezit begroot.		
Bovenwijkse voorzieningen Meerstad	4.100	
Kapitaallastebudget voor bovenwijkse voorzieningen in en rondom Meerstad.		
Bovenwijkse infrastructuur	1.000	
SIF-middelen voor de ontwikkeling en realisatie van bovenwijkse infrastructuur.		
Hortus/Biotoop	1.100	
Middelen ten behoeve van de voortzetting huidig gebruik van de Biotoop in Haren.		
Erfpachterreinen	600	700
Begrote lasten en baten bij de exploitatie van erfpachterreinen.		

- Wat zijn de lasten voor het strategisch bezit? Want normaal gesproken worden dergelijke bezittingen op de balans verwerkt en leidt dit niet direct tot kosten. Betreft dit dan afboekingen/waardeveranderingen of exploitatiekosten?
- Bij Hortus/Biotoop worden lasten begroot voor de voortzetting van het huidig gebruik. Wat zijn dit dan voor kosten? Exploitatiekosten? Of kosten van groot onderhoud die niet via de getroffen voorziening hiervoor lopen?

3. Ratio weerstandsvermogen eerste jaren nog voldoende, solvabiliteit blijft aandachtspunt

Conform de vereisten uit het BBV heeft gemeente Groningen in de paragraaf weerstandsvermogen inzicht geboden in de verwachte ontwikkeling van een aantal financiële kengetallen. Dit betreft o.a. de verwachte ontwikkeling van het weerstandsvermogen en de solvabiliteit. De financiële doorkijk voor de komende jaren (inclusief het niet-sluitend zijn van de begroting in 2026 en 2027) heeft ook gevolgen voor de ontwikkeling van de kengetallen. Onderstaand een aantal waarnemingen:

- Het uitgangspunt voor gemeente Groningen is dat de ratio weerstandsvermogen (het beschikbare weerstandsvermogen gedeeld door het benodigde weerstandsvermogen) minimaal 100% bedraagt. In vergelijking met de verwachte ontwikkeling in de begroting 2023–2026 wordt de ratio weerstandsvermogen de komende jaren zwaar beïnvloed door de inrekening van de korting op de gemeentefondsuitkering. Waar in de begroting 2023 een verwachte ratio weerstandsvermogen bestond van 137% in 2026, is dit in de begroting 2024 gedaald naar 111%. De ratio blijft de komende jaren naar verwachting wel boven de 100% en daarmee kan worden geconcludeerd dat boven de gewenste streefwaarde wordt gebleven. Dit betekent dat, gebaseerd op deze ratio, Groningen voldoende vermogen heeft om mogelijke risico's financieel te kunnen dekken. Wel is de marge in 2027 nog maar 8% (met een ratio van 108%).
- In de paragraaf weerstandsvermogen is bij het bepalen van de benodigde weerstandscapaciteit rekening gehouden met het risico dat de korting op de gemeentefondsuitkering niet lager uit gaat vallen (waarmee wel rekening is gehouden in de begroting 2026–2027). Dit heeft grote invloed op de omvang van de risico's (totaal benodigd ruim €135 miljoen in 2026, in 2024 nog €103 miljoen).
- Enkele zaken concreet over de opgenomen risico's:
 - Het risico inzake grondexploitaties (inclusief Meerstad) wordt ingeschat op €60 miljoen. Dit is een vrij stabiele inschatting (ruim €1,5 miljoen lager dan bij de jaarrekening).

Op voorhand zouden wij verwachten dat het risico van de grondexploitaties toeneemt, gezien de huidige marktomstandigheden waarbij sprake is o.a. kostenstijgingen, schaarste, een grondprijs die onder druk komt te staan, hogere rentetoerekening en landelijke eisen aan het percentage sociale woningbouw. Wij kunnen ons voorstellen dat u hierover een nadere toelichting wenst van het college, om te begrijpen waarom dit een realistische inschatting is.

- Het risico rondom energielasten is afgenomen, doordat 50% van de lasten gevat is in een contract en daarmee minder gevoelig wordt voor schommelingen in de energieprijzen.
 - Opvallend is dat het renterisico afneemt met €2,4 miljoen, terwijl gezien de huidige markt de verwachting zou bestaan dat het risico misschien wel toe zou nemen. Er is niet heel duidelijk uitgelegd waardoor het renterisico nu gedaald is ten opzichte van vorig jaar. Gezien het belang voor de financiële positie adviseren wij dat u hierover een toelichting vraagt aan het college.
 - Daarbij is een risico opgenomen voor extra beheerskosten Biotoop, terwijl in de begroting ook melding wordt gemaakt van aanvullend ingerekend budget voor beheerskosten. De vraag is hoe deze posten zich tot elkaar verhouden. Onlangs is in een afzonderlijk voorstel de raad over de Biotoop geïnformeerd.
- Deze tijd van veel onzekerheden door o.a. schaarste, renteontwikkeling en kostenstijgingen vraagt om 'denken in scenario's', dit zodat sneller kan worden geanticipeerd op wijzigingen. Wij adviseren u om het college om een toelichting te vragen over de wijze waarop gebruik wordt gemaakt van scenario's en wat voor nieuwe inzichten dit heeft opgeleverd voor het college.
 - De solvabiliteit van gemeente Groningen blijft conform vorige jaren een aandachtspunt. Met het huidige financiële perspectief voor de komende jaren zal de solvabiliteit niet verder verbeteren (wat wel de wens is).

4. Executiekraft in tijden van schaarste

In onze blog (klik [hier](#)) vragen wij aandacht voor het in stand houden of versterken van de uitvoeringskracht van gemeenten. Hiertoe zijn een drietal thema's in elk geval belangrijk:

- 1) het verstevigen van de inzetbaarheid van ambtenaren door te investeren in welzijn (well-being);
- 2) keuzes maken in de uit te voeren werkzaamheden/projecten (prioriteren);
- 3) een strategisch personeelsbeleid hanteren waarmee de juiste mensen met de juiste vaardigheden kunnen worden aangetrokken en kunnen worden behouden.

Als wij langs deze thema's kijken naar uw begroting dan zien we de volgende waarnemingen:

- 1) In de paragraaf bedrijfsvoering wordt melding gemaakt van het onderwerp 'duurzame inzetbaarheid', dit om te zorgen dat medewerkers inzetbaar zijn en blijven voor de interne en externe arbeidsmarkt. In 2024 zal o.a. aandacht worden besteed aan regie op verzuim en medewerkersbeleving (inclusief werkdruk).
- 2) In 2023 bent u als raad geïnformeerd over de [strategische investeringsagenda](#). Voor de komende jaren moeten belangrijke keuzes worden gemaakt over de uitvoering van projecten. Dit komt ook nadrukkelijk terug in de begroting 2024. Er is een flinke portefeuille aan verwachte projecten, die o.a. ook gevolgen hebben voor de uitvoeringskracht van uw gemeente (maar ook de financiële positie). Het is positief dat er nu vanuit het totaal aan projecten wordt gekeken naar de gevolgen voor gemeente Groningen, zodat op grond hiervan bewuste keuzes gemaakt kunnen worden en prioritering kan worden aangebracht (o.a. door de Raad). Naast de grote projecten kent Groningen ook diverse taken die vanuit de programma's worden bekostigd (niet zijnde investeringsprojecten). De verwachting bestaat bij het college dat deze in 2024 uitgevoerd kunnen worden. Wel is in het kader van prioritering in de begroting 2024–2027 gekozen om beperkt nieuw beleid op te nemen, dit conform de lijn zoals gepresenteerd in de voorjaarsbrief. Een mogelijke vraag aan het college is hierbij in hoeverre nog grote knelpunten worden verwacht in de uitvoering van de gemeentelijke taken in 2024 als gevolg van capaciteitstekorten.

- 3) Er wordt in de paragraaf bedrijfsvoering aangegeven dat Groningen blijft investeren in de strategische personeelsplanning. Gezien het belang voor de gehele begroting (o.a. uitvoeringskracht) is het interessant om te weten op welke wijze hier verder in geïnvesteerd gaat worden. Welke activiteiten gaat het college hier voor ondernemen? Wij hebben begrepen dat gewerkt wordt aan een duurzame arbeidsmarktstrategie.

5. Een onzekere markt voor grondexploitaties

Door de huidige vastgoedmarkt (inclusief alle onzekerheden en grote bouwopgave) blijven de gemeentelijke grondexploitaties zeer relevant voor de begroting (vanuit zowel maatschappelijk als financieel oogpunt). In de paragraaf 'Grondbeleid' wordt inzicht geboden in het door gemeente Groningen gehanteerde grondbeleid, maar ook in de diverse soorten grond, de risico's en eventuele aandachtspunten in projecten of ontwikkelingen. Wij hebben hierbij een aantal waarnemingen:

- Er is een omgevingsvisie 'Levende Ruimte' vastgesteld waarbij Groningen keuzes maakt over hoe de gemeente er over vijftien jaar uitziet op het gebied van natuur, duurzame landbouw, leefbaarheid en sociaal-economische vitaliteit. Dit is ook zeer relevant voor de toekomstige inrichting van de stad en daarmee de grondexploitaties.
- Uit de begroting blijkt dat in 2022 nader onderzoek heeft plaatsgevonden naar de verwachte vraag naar kantoren en bedrijventerreinen. Hieruit komt o.a. naar voren dat voor kantoren met name sprake is van een vervangingsmarkt. Hierop speelt gemeente Groningen in met haar grondexploitaties.
- Voor woningbouw vindt in 2023 een woningbehoefteonderzoek plaats in Regio Groningen-Assen. Dit levert naar verwachting belangrijke informatie op over de behoeften en wensen voor de woningbouw in deze regio. Dit is extra belangrijk aangezien bij woningbouw een kentering zichtbaar is in de markt door o.a. de ontwikkelingen in de hypotheekrente, kostenstijgingen, eisen sociale woningbouw.
- Uit de herziening van de grondexploitaties bij de begroting 2024 komt een aanvullende voorziening voor verliesgevendende grondexploitaties naar voren van €7,6 miljoen, dit met name als gevolg van de stijging van aan grondexploitaties toe te rekenen rentekosten en een aanpassing van de opbrengstenstijging.

Deze aanpassing betekent naar verwachting dat de reserve grondzaken verder moet worden ingezet. Vraag aan het college: kan het college een realistische doorkijk geven van de ontwikkeling van de reserve grondzaken in de komende jaren? Wordt hierbij verwacht dat een beroep gedaan moet worden op de generieke algemene reserve? Wij hebben begrepen dat bij de jaarrekening 2023 extra aandacht besteed zal worden aan een meerjarige doorkijk van de reserve.

- De grondprijzen staan landelijk onder druk. Uit de begroting blijkt dat de nota grondprijzenbeleid is vastgesteld voor de periode 2019-2022. Betekent dit dat in 2023 nog een nieuwe nota moet worden vastgesteld? Wat is de verwachting wanneer het college dit gaat voorleggen aan de raad? Wij hebben begrepen dat bij de herziening van de grondexploitaties jaarlijks een nieuw overzicht met grondprijzen wordt opgenomen (en daarmee vastgesteld).
- De risico's voor de grondexploitaties kennen een stabiel beeld (zie ook deze [sheet](#)).

6. ESG in de begroting

- Veel ondernemingen (ook in uw stad) zijn druk bezig met de voorbereiding van de verplichting Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD). Dit is een verplichting voor ondernemingen om informatie te verstrekken over hun duurzaamheidsprestaties, zoals hun milieuprestaties, hun sociale impact en hun maatschappelijke betrokkenheid. Dit omvat onderwerpen zoals klimaatverandering, mensenrechten, arbeidsomstandigheden, anticorruptie en diversiteit (via de lijnen van Environmental (Milieu), Sociaal en Governance (bestuur), afgekort 'ESG'). Uiteindelijk moet over de rapportage door de ondernemingen door een externe partij zekerheid over worden afgegeven.
- De CSRD-verplichting is er nog niet voor gemeenten. Wel zijn veel gemeenten druk bezig om te kijken hoe de ESG-thema's ook meer een plek kunnen krijgen in de planning- en controlcyclus. Zo heeft gemeente Haarlem een klimaatbegroting ontwikkeld (luister ook deze [podcast](#) over dit onderwerp), rapporteren gemeenten al meer over de realisatie van de Sustainable Development Goals en krijgt het onderwerp brede welvaart ook een expliciete plek bij gemeenten in de begroting. Een ontwikkeling die wij van harte onderschrijven (zie ook nogmaals onze [blog](#) met concrete adviezen). Het is voor gemeente Groningen aan te bevelen het gesprek tussen raad en college aan te gaan over welke wensen er bestaan op het vlak van duurzaamheidsverslaggeving. Welke stappen wil gemeente Groningen hierin zetten?
- Groningen gaat in de begroting 2024 op meerdere plekken in het op onderwerp duurzaamheid. Zo is een afzonderlijke paragraaf duurzaamheid opgenomen in de begroting en komt het ook expliciet terug bij diverse programma's (bijvoorbeeld bij de bouwopgave in de stad en de cultuurnota 2025–2028 waar ook aandacht is voor duurzaamheid). Vaak wordt de term duurzaamheid hier met name gekoppeld aan de E van ESG (milieu). De onderdelen S (sociaal) en G (bestuur) van de ESG komen gezien de aard van de taken van de gemeenten op onderdelen terug in de begroting (zoals uitkeringen, de toegang tot zorg (sociaal domein)).

Ons advies is wel om de ESG-onderdelen specifiek te gebruiken om de planning- en controldocumenten van gemeente Groningen verder te verrijken met belangrijke thema's. Zo zien wij bijvoorbeeld onderwerpen als gelijke beloning, anti-corruptie/anti-omkoping en privacy/dataveiligheid beperkt terug in de begroting.

- In de paragraaf duurzaamheid wordt veel informatie geboden over de verschillende sporen waarlangs gemeente Groningen invulling geeft aan duurzaamheid. Hierbij worden ook verschillende activiteiten beschreven. De gemeente is hierbij ambitieus en wil in 2035 CO2-neutraal zijn, in plaats van 2050. Om uiteindelijk meer SMART te rapporteren over gerealiseerde prestaties (en met name effecten) in relatie tot de doelstellingen is het te adviseren om de doelstellingen specifiek te vertalen naar meetbare doelstellingen (en effecten). Dit bijvoorbeeld in de vorm van specifieke stuur-indicatoren.
- Klimaatrisico's kunnen ook financiële gevolgen hebben voor gemeenten. Hierdoor maken de risico's ook steeds meer onderdeel uit van onze risico-inschatting voor de controle. Wij zouden gezien het belang hiervan ook verwachten dat klimaatrisico's terugkomen in de risicoanalyse die door gemeente Groningen wordt opgesteld (vanuit maatschappelijke impact, maar ook bijvoorbeeld de financiële risico's, zoals gevolgen van droogte, wateroverlast). In de paragraaf weerstandsvermogen in de begroting komen klimaatrisico's nog niet expliciet naar voren. Vraag is of deze risico's wel al onderdeel uitmaken van de risico's die door het college zijn geïdentificeerd.
- Circulair bouwen krijgt aandacht in de begroting 2024. Er is een passage hierover opgenomen in de begroting. De citydeal circulair en conceptueel bouwen is ondertekend. Vraag aan het college: is er al nagedacht over de financiële consequenties van circulair bouwen voor de gemeente? Betekent dit initiatief dat de kosten de komende jaren zullen stijgen (vanwege duurder bouwen) of kan bijvoorbeeld een hogere restwaarde juist weer voordelen opleveren?

7. Aantal andere waarnemingen

- In onze rapportages van de afgelopen jaren was het onderwerp informatiebeveiliging en cyberrisico's een belangrijk thema, met ook aandachtspunten specifiek voor gemeente Groningen. In de begroting is opgenomen dat het college in 2024 wil investeren in de digitale veiligheid, digitale vaardigheden en cyberweerbaarheid van medewerkers.
Daarnaast wordt in de paragraaf bedrijfsvoering ingegaan op een aantal ontwikkelingen op het gebied van o.a. outsourcing IT, informatieveiligheid en datagebruik. In deze onderdelen wordt echter met name stilgestaan bij wat er al gedaan is, maar het is niet heel concreet welke acties worden verwacht voor 2024. Een aantal vragen dat relevant kan zijn:
 - Welke concrete activiteiten worden in 2024 verwacht?
 - Hoe wordt verder geïnvesteerd in de digitale veiligheid, digitale vaardigheden en cyberweerbaarheid van medewerkers?
 - Welke extra middelen zijn in de begroting 2024 opgenomen voor aanvullende investeringen in o.a. de informatiebeveiliging en cyberrisico's?
- In 2024 zal naar verwachting de omgevingswet van kracht worden. Gemeente Groningen is druk met de voorbereiding hierop. Landelijk zien wij dat het op dit moment nog niet altijd duidelijk is wat de concrete financiële gevolgen zijn. In de begroting 2024 heeft het college toegezegd om begin 2024 te komen met een meerjarige doorkijk van de financiële gevolgen (inclusief een bestemming voor de structureel beschikbaar gestelde Omgevingswet-gelden). Dit is een belangrijk moment om meer inzicht te krijgen in de gevolgen.

8. Opvolging enkele waarnemingen uit 2023

In afgelopen jaren hebben wij een memo met waarnemingen bij de begroting uitgebracht met concrete adviezen om de begroting verder te ontwikkelen. Onderstaand hebben wij een aantal adviezen weergegeven en daarbij de opvolging opgenomen.

Aanbeveling	Opvolging begroting 2024
Achterstallig onderhoud	In de begroting 2024 wordt op onderdelen gesproken over achterstallig onderhoud (o.a. bij Biotoop, het Groninger monumentenfonds en Martiniplaza). Er wordt in de begroting niet ingegaan op de stand van zaken rondom achterstallig onderhoud gemeentebreed. Is dit een risico voor de komende jaren? Of is er beperkt achterstallig onderhoud aanwezig bij gemeente Groningen?
Verbonden partijen: opnemen welke acties het college onderneemt om de sturing op verbonden partijen te vergroten	In de begroting 2024 wordt hier niet expliciet op ingegaan. Wel wordt aangekondigd dat gewerkt wordt aan de nota verbonden partijen. Dit zal ook het moment zijn om als Raad in gesprek te gaan met het college over dit onderwerp, vragen te stellen over de sturing en daarnaast met het vaststellen van de nota duidelijke kaders te stellen voor de komende jaren.
Meer informatie opnemen over het fraudepreventieprogramma van de gemeente	Afgelopen jaar heeft het college geïnvesteerd in het inrichten en opstellen van een frauderisicoanalyse. Maatschappelijk gezien nemen de risico's op fraude toe. In de begroting 2024 wordt zeer beperkt ingegaan op het thema fraude en wat de gemeente aan acties onderneemt in het fraudepreventieprogramma.
Indicatoren meer concreet en meetbaar weergegeven.	Conform vorig jaar zijn de indicatoren meer concreet ingevuld. Wel valt op dat gemeente Groningen nog veel indicatoren kent. De vraag is of elke indicator ook daadwerkelijk een stuurindicator is (dus dat er daadwerkelijk op gestuurd wordt door raad, college en organisatie). Wij adviseren om hier kritisch naar te kijken en eventueel overbodige indicatoren te schrappen. De link tussen gestelde doelen en indicatoren is niet altijd duidelijk. Het meer expliciet linken van de doelen aan de indicatoren kan hierin helpen. Mogelijk levert dit ook het beeld op dat indicatoren kunnen komen te vervallen, dan wel dat nieuwe indicatoren opgenomen moeten worden om iets te zeggen over de doelen.